

Bénvowe !

Al Pâke às lives a Rdû les 31 di mäss, 1^r et 2 d' avri

Al Fiesse às lingaedjes walons a Tchestet li 4 di may

LI RANTOELE

Limero 109 - bea tins 2024

Gazete di prôze nén racontece ki rexhe tos les troes moes eplaideye pal « RANTOELE », soce nén recwârlante (a.s.b.l.) mimbe del Soce po les mancîs Lingaedjes et Tuzances d' Urope (ALCEM).

Foto Jean-Pierre Van Overmeire

Mwaisse sicrijheu : Lucyin Mahin. Eplaideu responsåve : Pire Otjacques - rûe d' la Hète, 19, 6840 Li Tchestea - Bureau de dépôt 6840-Neufchâteau.
Pris : 5€. Abounmint 1 an éndjoliike 5€, papî 18 €, les deus 20€, etrindjir 25€, **d'aspalaedje 35€** - å conte IBAN BE74 0682 2043 0507, BIC GKCCBEBB.

Fotos às bouyotes po rire (Li Blawete et l' Djan Goffart)

Mamoûr, l'ovrî po l'tchâfêdje vint d'ariver !
Wèstèye ti culote à pus-abèye !

Poqwè, on n'a pus-assez dès çans' ?

Mês nêni !!
Li-cisse qui sowe so l' radiateûr !

Mamour, l' ovrî pol tchâfaedje vént d' ariver; Oistèye ti coulote à pus abeye !
- Pocwè ? On n' a pus des çances assez ?
- Mins neni ! Li cene ki sowe sol radiateur.

Dj' a monté on novea fâstroû. Dispu don, i n' djale pus !

I fjheut trop mwais a l' ouxh. Adon, dji n' a nén vlou aler pormoenner èm tchén !

Dj' é montè in nouvia fôteuy'. Dispus i n' djèle pus!

An walon pa Jean Goffart

Mame, dispôy on meûs dji hante avou l'vwèzin ...

Victôr ??
Mês i pôreût-esse ti popa.

L'âdje n-a nole conséqance

Oooh !
Tu n'm'as wêre compris, m' fèye !!!

è walon l'Blawète

I fèyeut trop mwés a l'uch. Adon, dji n' é nén v'lu pourmwin.nér èm' tchén!

An walon pa Jean Goffart

- Mame, dispoy on moes, dji hante avou l' vjhén.
- Victôr ? Mins i pôreut esse ti popa !
- L' âdje n' a nole consecwince.
- Ça, c' est twè k' el dit ! Mins nén lu !

Awè, dji sin l'Orval, mès ci n'est po çoula qu' dji so plin d'abôrd, droviez m' rézèrvwér, i flêre li binzine, portant i n'est nin plin nin pus .

è walon l'Blawète

- Awè, dji flaire l' Ôrvâ, mins ci n' est nén po çoula ki dj' so plin. Dabôrd, drovoz m' rezierwver ! I flaire li binzine. Portant, i n' est nén plin nén pus.

Dji vén di monter ene nouve ârmwêre

An walon pa Jean Goffart

Dji vé di monter ène noûve ârmwêre!

Les riscrijhaedjes e rfondou mostrèt ki ci-ci aconté ostant les dnêyes di l' accint d' après Lidje (imâdjés di pawene) ki do ci d' après Tchâlerwè (imâdjés di droete). Asteme ! on î reploye telfèye des pus vîs mots ou des pus viyès piceures di croejhete [traits grammaticaux] k' ezès mwaissès modêyes.

Gazete aspougneye avou l' programe Scribus 1.5.8. metou sol sistinme d' operance Linux Suse.

Advins (I)

Coviete (Jean Cayron & Jean-Pierre Van Overmeire)	
Fotofâves (Christian Thirion & Jean Goffart)	p. 2
Walon et politike (Djîle N. Seraing)	p. 3
Macsâdaedje a Gaza (Lucyin Mahin)	p. 4
Walon et vôtâedjes 2024 (Djîle N. Seraing)	p. 5
Ârvey, vos, Marwane (Jean Goffart)	p. 6
Metingues des cinsîs (Gaston Wilvers)	p. 7
...veyous d' ene ôte loukete	p. 6 & 7
Des ptits nos walons (Djôr Staelens)	p. 8
Belès-letes	
Hamtea bucolike (David Blaude)	p. 9
Bracnîs (M. Dardenne, G. Gilquin & †L. Baijot) .p.	10-11
Vôsses do cir (Christian Thonet)	p. 12
Après l' ofinsive (†Émile Maurice & Lucyin Mahin)	p. 12
	(Shûte p. 18)

Ratacaedje

L' avni do walon e l' politike

On sudjet k' on n' cåze nén sovint, mins ki dmeure mo impôrtant, c' est l' walon e l' politike.

Ene kesse ki tertot ès sait dmander, c' est : est çk' el walon a èn avni e l' politike ?

Les dmandeus

E l' Waloneye, i gn a podbon k' el Federâcion Walonreye-Brussele ki ça compete. Minme sins bouter come pârlumintî, on sait vir les kessions pârlumintaires dimandêyes a l' Efwébé (grâces à brâve bouteu al FWB ki nos ls a passé).

Cwand on rwaite les 94 mimbes eyet les kessions dispu les dierins vôtâedjes redjonâs, on voet Bén k' les kesses riwaitant l' walon u èn ôte lingaedje coinrece walon vegnut di cwate pârtis so shijh : les cwate pus grands istoricmint.

Les mouweas

Rén do costé do PBB (k' a portant on mimbe di pus k' Les Egadjîs).

Li deujhinme pârti ki n' a co rén dmandé, sorlon m' sourdant, c' est DeFl. Ki : i n' sont k' a deus djins làvâ eyet DeFl, istoricmint, ça a todi stî on boket do MR. Ès-n adierça, c' est puvite di disfinde les Brusselwès k' les Walons.

Li plouma po Faniye

Todi sorlon m' sourdant, li politicresse ki dmande cwè l' pus sovint, c' est Stéphanie Cortisse. Tot dvizant des kessions yeusses-minmes, c' est aprume des spepieuzreyes. On djoû, on djåze des inketes. Èn ôte côp, on pâle do label « Nosse comene dit oyi ».

Mins ni fjhans nén do mâlâjhey : ça fwait do Bén d' ôre k' onk des govienmints del Beldjike s' ocupe co do walon.

(shûte p. 5)

Djîle N. Seraing, li 24 di fevrî 2024.

Abondroets

Les scrijhaedjes del Rantoele (rifondou et mwaisse modêye) sont-st eplaidîs dizo libe licince CC-BY-SA 4.0 des Wikipedia.

Insi, i pôront esse rimetous sins rujhes sol waibe di tecses « Wikisourd », et rashonnés sol pådje del sicrijheuse u do scrijheu. Avou ça ki, s' i gn a deus modêyes (Feller et rfondou), elle î seront todi trosseymint eterloyeyes.

Les textes normalisés publiés ici et leurs originaux sont sous licence de libre utilisation CC-BY-SA 4.0. Ainsi, ils pourront être republiés sur le site de textes wallons « Wikisourd », où ils seront élégamment rassemblés par auteur. Les différentes versions éventuelles (Feller / rifondou) y seront interliées, permettant de passer de l'une à l'autre en un seul clic.

Les rcetes po lére li rfondou

xh se prononce généralement ch et jh se prononce j (les 2 se prononcent h a Liège, ich-lautés ou ach-lautés en fin de syllabe en Haute-Ardenne); le suffixe -ea (fr. -eau) se prononce -ia ou -ê; én se prononce én à Charleroi, mais plus généralement in, et aussi é (Ouest-wallon, Ovifat) ou îⁿ (La Louvière, Écaussines); ae se prononce généralement a (è à Liège, â à Charleroi dans le suffixe -âdje); oe se prononce généralement wè (eû à Liège, mais aussi è, û, ë, wa, ou etc.); ey se prononce èy à Liège et îy ou î ailleurs; sch se prononce sk ou ch (mais h à Liège); oi se prononce wa ou wâ à Namur, wè ou wé à Liège, ôⁿ à Charleroi et ou à Nivelles, â se prononce au, â ou â selon les régions; ô se prononce souvent ôⁿ (presque on) mais ô ouvert a Namur (noté au), ou à Nivelles, Fosse-la-Ville et en Haute-

Sûre; sh se prononce ss à l'Est et ch à l'Ouest; oen se prononce souvent on à l'Est et win à l'Ouest.

(e)nd(è) (fr « en », partitif) se prononce (è)nn(è) sauf à l'Ouest où il se rend par 'dd(è) (simplifié en d-)

En wallon unifié, tous les E internes se prononcent è. remantchî = rêmantchî; retchessî = rêtchèssî. La lettre é ne s'écrit que si elle représente un phonème du wallon : cerjhe, tuzé, singlé. Non si elle provient d'un calque du français : prezinter, republike (lire è).

Les voyelles i, u et ou se prononcent presque toujours longues devant une consonne voisée (b, d, dj, g, jh, v, z), r et y.

Un espace typographique suit toujours une apostrophe; il n'y a pas d'apostrophe ni d'E muet internes. Ces deux règles étaient déjà d'application dans le Dictionnaire de Bastogne de Michel Francard (1994).

Eternacionâ : macsâdaedje des Gazawîs

Hitler a raviké (sapinse Loula da Silva)

Gn a brâmint des djins k' el sondjént insi. Mins avâ nozôtes, nouk a l' oizeur dire. Mâlureus, twè ! On s' freut traitî d' antidjwif [antisémite], et s' fé mete so les noerès djivêyes des sotneus do terrorisse.

Lacobén k' i gn a des cis ki sont pus libes di n' nén danser come li mestré amerikin djowe. T' as come Loula da Silva, li prezidint do Braezi.

I l' a dit platezak li 19 di fevrî. Çou k' les Israyelîs sont ki fwaiynut a Gaza, c' est come les faitindjes da Hitler avou les djwifs tins del guere di 40.

Gueres assimetrikes

Dji n' a nén shuvou l' guere djoû après djoû. Dji m' do-tève bén, a pârti do 8 d' octôbe, ki ça alève tourner a brouwet d' tchike.

On a veyou l' minme parey al difén del guere di 40. Si l' ârmêye-blantche touwêve èn Almand, les SS vinént ramasser dijh vint omes do viyaedje et les fuziyî (come a Binde, dilé Nassogne, metans). Eco k' les Almands – tot nazis k' il estént – spârgnênt les femes et les efants.

Minme tâvlea sol fén des guere di discolnijhaedje.

Âs rezistants do FNL aldjeryin, on lzî rprotchive di s' ataker âs civils francès. I respon-dént : « Dinez nos li minme nombre di tanks, d' avions et d' fiziks ki l' ârmêye francesse, et dji nos batrans erîlêymint, foirt à foirt. Mins pol moumint, on fwait çk' on pout po rprinde nosse payis. »

Les Francès si rvindjént pareydimint so des civils. Li macsâdaedje di Stif, e 1945 aveut fwait 102 moirts uropeyins et dipus d' 20.000 touwés aldjeryins (inte 6000 et 30.000, on n' sait nén à djusse. Ça fwait eto 200 côps dpus.

Cwand vos liroz cist ârtike cial so papî, li nombre di macsâdés palestiniês ârè passé les 30.000. L' Istwere n' est k' on racminçmint disca todi.

Sinnes del guere

Li 5 di fevrî, l' ârmêye israyelyinne dimande âs civils di cwiter Xhaniounesse. Ene famille k' a ene oto tchedje totes ses djins et prinde li voye po... pus lon. Mins i tchaiynut bâbe a bâbe avou on tank israyelî. On ôt l' sinne à telefone, poirté pa ene djonne kimere di 17 ans ki dmande di l' aidance âs ambulancîs palestiniês. Des côps d' fizik. Pus rén. Pus c' est ene glawene di 6 ans ki rprind l' axhlâve [portable]. « Dj' a ene hisse. Tote mi famille est dins l' oto ki n' bodjnut pus. I sont plin d' sonk. Vinoz mi rcweri ! ». Les ambulancîs dmandèt âjhmince a l' ârmêye po-z aler vey cwè. Après ça, pupont d' noveles, ni del maraye, ni des ambulancîs. Ci sinne la a fwait l' touû des rantoeles di soçnaedje [réseaux sociaux].

Vos m' alez dire ki des sôdârs ni vont nén touwer froedmint des efants. Taijhoz vos ! Li 28 d' octôbe, dedja, on Walon rescontré a on soper d' tcharité po Ayiti m' a spliké k' i waitive des tchinnes nén oficires. Paski les posses et tévés bedjes sont-st oblidjeyes di « dmorer do bon costé ». So des videyos d' aschativeus (estremisses) israyelîs, il oya dire çouci : « Fât touwer minme les efants. Ca les efants d' âdjourdu, c' est les terrorisses di dmwin. »

Ôtes temognaedjes di Walons

Li 9 d' octôbe (li londmwin d' l' ofinsive), dji rivneu dins l' avion avou l' bele-feye marokinne d' onk des 40 Molons. Seurmint nén des djins po-z aspaler des terrorisses ! Mins ele shuveut l' idêye di l' ambassadeur di Palestene a Brussele, li djoû di dvant. « Tot çoula, c' est a caze del politike deus pwès deus mzeures di l' Urope. Li Rûsseye abroke e l' Oucrinne ? On lyi evoye des tanks et des avions d' tchesse. On rsaetche li Rûsseye do SWIFT (sistinme d' evoyaedje di cwârs di banque a banque). Et marker les diyamants rûsses come « a n' nén atchter ». Israyel evayixh les teritweres leyîs à Palestiniês (1967) pu macsâde les Gazawîs (2023-2024), les Amerikins lyi dnèt co des cwârs por zels lezî ratchter leus bombes ! ».

Po on waloneu rescontré li 15 d' octôbe, li guere di Gaza serè ene laide sipene dins les pîs po l' avni d' Israyel. Li monde etir si va abaiti k' on n' sâreut fé l' pâyê avou ces djins la. Nén tertos, bén seur. Mins li mådjorité a tolminme vôté po des pârtis estremisses. Et l' govienmint d' asteure vent d' braire platezak (li 19 di fevrî) k' i rfuzève ene rexhowe avou deus estats onk a costé d' l' ôte. Çou ki vout dire k' i nd ont d' keure di l' idêye do monde etir, minme da Jo Biden. Et k' i vont dveur tchessî troes miyons d' djins di Cisdjordaneye, après les deus miyons d' Gaza. Dj' a les pinses ki c' est vârmint des boignes contes. Aprume dins on 21inme sieke la l' Urope et les Estats Unis ni seront pus les mierseus mwaissees del djowe.

Lucyin Mahin, li 21 di fevrî 2024

Walonreye / Beldjike / politike

Li walon et les vôtædjes 2024

On pout ddja esse binåjhe ki des politikîs k' i gn a overnut pol walon å livea comunå. Des sakîs come Alicia Monard, a Tchålerwè u co Pierre Otjacques å Tchestea [Neufchâteau].

Cåze do label « Nosse comene dit OYI », gn a des boutêyes [activités] ki sont metowes so pî ene miète tottawå. Nén seulmint pol walon, mins ossu pol picård ubén l' gâmès.

Est çk' el tâvlea d' nos lingaedjes coinreces est si télmint noer ki ça ? Måljhey d' endè sey vraiymint seur. Seulmint, ci n' est nén l' monde politike, mierseu, ki va xhorer [mettre en grange, à l'abri, sauver] l' walon. C' est tote ene pekêye di comeres eyet d' omes k' on-z a beaze-bén mezåjhe.

Kés lingaedjes oficirs ?

Les lingaedjes oficirs – les troes lingaedjes del Beldjike avou ci statut la –, ci n' est nén des lingaedjes edodjînes. Li francès, i vént d' Paris. Li neyerlandès, i vént del Holande : dj' ô bén, l' eshonna des deus provinces neyerlandesses do minme no. L' almand, ça vént foiravant del Bijhe di l' Almage d' asteure. Erzultat : nouk lingaedje oficir del Beldjike n' est bedje. Ene divu-

dindje sereut di prinde les deus lingaedjes edodjînes les pus peupreces eyet les pus tipikes del Bijhe eyet del Nonne do payis. Pol Nonne, on-z a ddja l' walon. Pol Bijhe, on leye les Flaminds saetchî (ubén « treker ») leu plan come des grands.

Les deus lingaedjes oficirs serént les pus employés po des råjhons pratikes. Tos les ôtes lingaedjes pôrént awè on statut come les lingaedjes pus coinreces d' Espagne (asturwès, galiçwès, aragonès, estremadurwès. En arindjaedje k' elzès waerantixh, sins trepådjaedje [cloisonnement préférenciel].

Les vôtædjes 2024 et l' Istwere

L' anêye 2024, c' est ene anêye di tos les vôtædjes. Les Bedjes vont elére des erprezintants a tos les liveas : del comene disk' a l' Union Uropeyinne. Mins nerén, on cmince på vôtædjes uropeyins, federås eyet redjonås al pikete di l' esté. Po les ôtes, fât ratinde el waeyén-tins.

El Beldjike va bénrade – ci serè l' an 2030 – fiesti ses deus cints ans. E 1830, les dmorants do « stopa »¹ (Bedjes) ni vlént pus esse govînés pa les dmorants del Franceye coûtchantrece² (Francès) ubén pa les dmorants del Bataveye (Neyerlandès). Tot çoula, sins conter les Spagnols, les Otrichyins, et tchik et tchak.

Li « stopa d' l' Urope » a tolminme divnou li mwaisse veye di l' Union Uropeyinne eyet d' ôtes institucions eternåcionåles.

Ça dmeure esbarant po on teritwere ki n' diveut sey k' èn adjeant tchamp po les batreyes inte Inglès, Prûssyins, Otrichyins, Rûsses, Francès ey Espagnols.

Djîle N. Seraing, li 27 di fevrî 2024.

1. stopa [bouchon, couvercle] paski les bateus des troes costés (Francès a Nonne, Inglès å Coûtchant, Prûssyins-Otrichyins-Rûsses å Levant) ni plént nén aler pus lon.

2. Franceye coûtchantrece : pârteye coûtchantrece do rweyåme des Carolindjins inte 843 eyet 987 ADjN (Après Djezus d' Nazarete).

Metingaedjes des cinsîs, veyous di ds ôtes bâketes

Les rclamaedjes des cinsîs (p. 7), kî çk' est dacoird et nén dacoird avou zels ? Cial, kékes loucas foû do monde agricole.

Les djins des grandès veyes ont seur yeu des rujhes avou les metingues k' ont ristopé les rows. Portant e l' Espagne li 14 di fevrî, totes les djins s' avént metou li long des voyes po tchaker dins les mwins å passaedje del convoie des tracteurs.

Les ptitès djins do Marok åront ossu bén profité di l' ehalaedje do pôrt d' Aldjezirasse, po-z espaitchî l' arivêye des tomates et des orandjes marokines dins l' U.U. (Union uropeyinne). Li pris des verdeures a rtoumé d' on plin côp, et fé baxhî les costindjes des manaedjes, on moes divant l' cwareme

moslimrece (ramadan). Fât dire ki, lavola eto, c' est todi li ptit k' on spotche. Les ritches (ki sont sovint ossu minisses u pârlumintîs) ont adjinçné des programes di diswalpaedje di l' agricoûteure a leu môde. I prindèt des subzides di l' estat po fé des grandès cinses (tomates, orandjes, vaches laeçreces). Po çoula, i trawèt tere po fé des pousses foirt fond [profondément] : 100 et 150 metes. Oyi mins nén pus, les ptitès djins, zeles, ele n' ont k' les sourdants et les pousses di ptite parfondeur. Et ces-ci divnèt todi pus stantches, divant d' toumer a setch. Et les djonnes diveur cwiter les vijaedjes po halkiner ezès veyes po wangnî kékes patârs.

(shûte p. 7 ådzo)

Les tchafiaedjes do Ptit Louwis (69)

El fotbaleu al tignasse ès djoke

Ådjourdu, dji m' vos va dvizer di Marwane Fellaini, k' a decidé d' ès djoker di djouwer à fotbale. L' ome a vnou à monde el 22 d' nôvimbe 1987 a Eterbek, e l' Beldjike.

C' esteut on fotbaleu C eternacionå bedje avou l' nacionålté marokinne. On djouweu k' on pleut stitchî e toplin des plaeces, ttossu bén e l' mitan del disfinse ki come raloyeu [milieu de terrain] ou cobén come sotén d' atake. Po câzer come dinlins, i pleut djouwer ossu bén come bak ki come alfe et monter a l' avant s' i faleut.

Cârire

Ès popa, Abdellatif, esteut kipe (gârdyin d' bute) à Raja d' Cazablanca inte 1970 et 1971. Adonpwis, erdjonde el Hassania d' Agadir. E 1972, Abdellatif Fellaini bague e l' Beldjike po-z î djouwer, mins l' Federacion marokinne ni lyi vout nén dner el papî d' sôrteye.

Mins i vént cwanlminme e nosse payis. Sol côp, il inscrît s' fi Marwane a Anderlek. Ci-ci î dmeure troes ans divant d' bager a Mont. Il î djouwrè on ptit tins pu aler às Francs Borins, et pu à Sportigne di Tchâlerwè. Eyet il arive à Standard a l' âdje di 16 ans. Ene anêye e l' rezieve eyet l' an 2006, i djowe dins l' Like des Tchampions conte el Dinamo Boucaress. Ça fwait : i dvént titulaire dins l' prumire ekipe.

So l' fén do moes d' may 2007, i vout-z endaler pask' i

n' wangne nén assez. El club finit pa trover des liårds po n' nén k' i s' evåye. Sortot k' i gn a dedja des grandès ekipes k' ont stitchî s' no dissu leus tåvletes. Il est dvinou on grand djouweu avou Michel Preud'homme come etrinneu. Minme si s' djeu est assez deur et lyi fwait awè brâmint des djaenès cwâtes – ou cobén des rodjes.

Il a stî l' doetoe [chevil-le ouvrière] di l' ekipe bedje tins des Djeus olimpikes di 2008 la k' no payis a fini cwa-trinme.

Des prumirès riscompinses arivnut e 2008, avou l' solé d' ebinne eyet l' tchampionat d' Beldjike.

E moes d' setimbe 2008, il est candjî po 20 miyons d' uros avou l' club d' Evertone. El transfert el pus tchir po adon-eyet po on djouweu k' a-st a-schipe 20 ans. I fwait bén seur des spites mon les « Toffees ».

Ès pus bele sâjhon lāvå, ça a stî e 2012-2013. E moes d' nôvimbe, il est l' meyeu djouweu do moes e l' Inglutere. Houte di çoula, il est l' meyeu egayoleu [butteur] d' ès-n ekipe. Les sopoirteus vont minme disca stitchî ene moumoute al bouxhêye [buissonneuse] so leu tiesse.

E 2013, Evertone el discandje avou « Manchester United » – po 32 et dmey miyons d' uros. Rola, avou l' arivéye da Louis Van Gaal, Fellaini prouve k' il a dvinou on djouweu avou des grandès cwâlités ey i markêye des beas gôls. Po shure, i conoxhe co èn ôte etrinneu, José Mourinho, k' a toplin fiyate a lu.

E moes d' fevrî 2019, nosse

Marwane erdjond el club di Shandong Taishan e l' Chine, po on salåre di 14 miyons et dmey d' uros nete pa anêye. Nén del pitite bire !

Mins il est l' prumî djouweu testé pôzitif à Covite. I doet esse resseré ey i s' ertrouve a l' ospitå. I rvént e l' ekipe eyet fén 2020, i fiestit el prumî tite di tchampion d' Chine po s' -n ekipe.

Ès contrat finit al fén d' l' anêye 2023, la k' il a 36 ans. Troes moes pus târd, il annonce el fén d' ès cârire fotbalistike.

Dins l' ekipe nacionåle

Ès cârire e l' ekipe nacionåle, leye, elle a comincî avou les djonnes do Marok. L' etrinneu èn veyeut nén voltî ès djeu eyet Fellaini s' a don tourné viè l' Beldjike. E 2007, i comince avou les Espwers ki djouwént conte el Tchekeye.

Po shure, el djouweu est ahokî pa Marc Wilmots po djouwer l' Uro 2016.

Po l' cope do monde 2018 e l' Rûsseye, il a stî relî pa Roberto Martinez. Il î djouwrè adon ès dierinne grande competicion eternacionåle. On pout dire ki c' est lu k' a ristombyî les Bedjes dins l' ûtinme di finåle conte el Japon tot marcant el gôl d' ewalijhaedje [égalité]. Come bén sovint, i l' marca del tiesse. Et al fén wangnî 3 a 2.

Marwane Fellaini aveut-st anoncî ès djocaedje à livea eternacionå el 7 di mårts 2019. Il î egayola 18 butes, inte di zels 11 markés del tiesse.

Jean Goffart, el 8 di fevrî 2024.

Agricoûteure / Economeye

C' est todi li ptit k' on spotche

Dispoy sacwants samwinnes, gn a del ramxheyreye [agitation] dins l' monde des cinsîs, et ça dins tos les payis d' Urope. E l' Walonreye tot parey.

Nos vayants cinsîs ont surmint råjhon di bouxhî sol tâve paski les gouverneus ni les schoûtèt waire. Motoit nén do tot. I sont stofés, dijhèt i. Sprâtchîs come des wandions [punaises].

Miercosour et papi-yâds [paperasse]

Les decidaedjes riwaitant les cinsîs si purdèt bén lon des tchamps d' côûteure. Si les cinsîs rclamèt, i djhèt blanc, et les cis del KPC, li Kmene Politike (uropeyinne) po les Cinsîs [PAC], i dijhnut noer. Ça fwait k' les cinsîs ont l' idêye di câzer a on meur.

Prindans les acoirs do « Miercosour », li Marchî d' Nonne (comiece avou l' Amerike nonrece [Am. du Sud]). Ça profite a nos industries ki vindèt leus prodûts lavola et eterlûter [concurrer] avou les Amerloches. Come contrupârteye, les Latinos, zels, nos evoyèt des prodûts del cinse. Mins les reglumints po produse del tchâ dins les pampas d' Årdjintene ni sont nén les minmes ki les cis po fé do Bleu-Blanc-

Walon e l' Årdene. Ladrî, on pike co les biesses âs ormones ostant k' on vout. Les coboys vârlets d' cinse sont payîs ene crosse di pwin, et n' ont ni moutouwele ni pinsion.

Ciddé, il ont lzî dmande del paprasreye a n' è pus fini, tantea k' i dvèt passer des eures etires po rimpli les formulreces di subzide. Fât i dmorer divant si éndjole u aler sognî ses biesses ?

Et les poussî a fé todi pus grand, po « baxhî les costindjes ficces ».

Egadji èn ovri po on stâve di 150 vatches ? Mâlureus, twè ! Avou les lwès sociâles, i

wangnreut co rade dipus k' twè !

Mins tot ça les moenne dins on cou d' saetch. Sapinse zels, i n' ténront pus foirt lontins.

Tcherpinte des pris

Cwand i vindèt leus dinrêyes, dins l' tcherpinte [structure] des pris, les gros benefices vont aus grands botikes [supermarchés]. Ces-la ont l' droet d' egadji des studiants et des interimaies a bas pris, mins les directeurs et les accionnaires vont cénk côps e vacances â solea l' anêye.

Les cis k' ont toltins les mwins niches [sales] ni ramassèt ki des groumiotes po leu poenne, ey eco ! Et nén ddja sawè moenner leu feme – cwand i ndè trovèt ene – ût djoûs al mer.

I shonne ki les metingues avou les tracteurs so les voyes vont co durer kéke tins. Sapinse zels, c' est ene kession d' veve ou d' moirt.

On pout bén dire et rdire li ví spot : « c' est todi li ptit k' on spotche !

Gaston Wilvers, li 26 di fevrî 2024.

L' ôte avuzion

Les ecolos, zels, volnut di tote foice fé disfinde des prodûts come li glifozate (Roundupe). Por zels, i demeure dins les plantes et esse mwais pol santé des magneus. Avou ça k' i n' est nén bon po les moxhes al lâme.

Mins l' prodût est veyou voltî des cinsîs : i towe tos les crouwâs (nén come les ôtes ki n' dizindjnet k' ene pârteyes des mâlès yebes). I va disk' âs raecinêyes, insi espaitchant les crouwîns di rdjeter. Et i n' dimeure nén dins tere (adon, nou risse di s' ritrover dins les poujhâvès aiwes [nappes phréatique]). Avou ça k' il est bonmartchî (30 uros a l' ectâre).

Les ecolos rclamèt ossu sol pwès des gros tracteurs d' asteure (foto âdzeu), ki damèt les

teres di côûteure. Tantea ki les raecinêyes des plantes ni savèt pus foncî po trover d' l' aiwe (foto djondant). Eyet, cwand gnè vént ene lavasse [grosse pluie], li plouve rixhele dissu tere, et va-st enaiver les rivires et les viyaedjes metous so leu coraedje [cours].

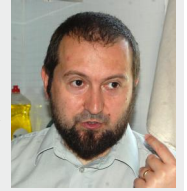
Ene cinse d' avni, come prezintêye al COP 22, n' a k' ene dijhinne di vatches, et prodût si prôpe exhowe [énergie] avou l' ansene des biesses [fumier] et des plantes [compost]. On est bén lon des 100 a 500 vatches des cinses laeçreces d' asteure !

Societé

Les ptits nos e walon

Les prumîs ptits nos [prénoms] pâr walons e l' Walonreye estént di stok latén crustin.

Gn end a waire : Maroye / Maroye, Pâ, Bastén, Leu, Foujhin [*Feuillen*]. Motoit gn âreut i yeu (come dins les ôtes romans lingaedjes) des nos d' plantes k' ont stî dnés a des djins eto, mins dji n' vos l' sâreu dire.

Les nos tîxhons

Li pus grande pâr des ptits nos walons sont tîxhons, mins on lsè pout co stîchî e saetch des nos erités, et il ont brâmint des raptitixhas: Djihan et Djihene, Djetrou, Gofâd (Gofin, Gofiou, Gofinet), Djego (Djingou), Houbiet, Lambiet (Lambiote, Lambot, Lambikin, Lamborea, Lamborele), Frank (Frankinet), Hinri (Hinriet, Hinrotin), Hans (Henin, Henkinet). Et tchik et tchak.

Ces ptits nos la ni sont pus dnés a des djins, mins on lsè rtrouve a make come nos d' famille.

Epronts à francès

Après, gn a yeu des nos calkés do francès. Les pus vîs epronts ont ene cogne pus walnixhante (Djôr, Djôzef, Pire, Djulén, Djan et Djene), mins les pus noûs ont seulmint riscrît l' francès : Josef, Jane, Ortanse, Piére, Pôl, tos les -yin (Lucyin, Miyin, Félicyin), pacôp

avou ene cawete riwalnixhante: Melaneye, Lorint et tchik et tchak.

Dins ene minme mâjhon, po n' nén acmaxhî deus djins, on loméve Djôzef li pus vî, et Josef li pus djonne. Mins câzu dins tos les cas, on lzè scrijheut oficirmint e francès, et poy on lzè criyive di manire pus walone e l' mâjhon.

Staelens, Angélique-Juliette Angélica-Julietta
Ângérica-Jolica Anġe-Ġulete ←
née à Palestina - Arauca / Colombie le 23.02.2014
Inscrite à Namur le 01.12.2023
à l'adresse depuis le 12.12.2023

Staelens, Sophie-Laure Laura-Sofia Lăurica-Supiea
Lawrete-Sûtiance ←
née à Chinchiná / Colombie le 14.05.2016
Inscrite à Namur le 04.12.2023
à l'adresse depuis le 12.12.2023

Po nos deus feyes

Cwand nosse Nicolai et mi, nos avans afiyî [*adopté*] nos deus bâsheles, tchaeke did zeles aveut dedja deus ptits nos. Adon ons a metou ene loyeure inte les deus nos, ey on ls a ratourné, po k' ele âyénxhe li minme pitit no d' aplacaedje e cwate lingaedjes (francès, espagnol, roumin et walon).

Mins si on meteut des nos e walon, il ere foirt impôrtant ki ça fouxhe ene sacwè d' tipicmint walon, et nén on mier riscrijhaedje di çou k' ons aveut dedja dit e francès.

Dins l' passé, gn a yeu, dj' ô bén, des djins k' ons a scrît Angélique et Sophie ezès papîs, et poy Anjêlike et Sofiye al mâjhon ou al dramatique.

Mins nozôtes, ons a vlou rmete li pot droet. E walon, li mot « andje » est dedja on femrin. Adon il est bon assez po esse diné come no d' djin po ene bâshele: **Andje**. Nou dandjî d' cawete. (Li rzultat walon do latén « Angelica » sereut « Andjêye ».)

Li raptitixha femrin d' « Djule », c' est biesmint « **Djulete** ».

Po nosse schourlote [*cadette*], on n' l' alève nén tolminme lomer Lôre ou Lôrâ. Li mot « lauré » vént di « laurier ». Ci bouxhon la, e walon, si lome « lawri ». Adon ses fruts, c' est des « lawretes », çou ki nos dene li no « **Lawrete** ».

E francès, « Sophie », c' est on foirt târdou mot, codou tot droet so l' grek. Adon, dji l' avans ratourné a pârî do mot « sûtî », avou ene cawete walone. Ça a fwait « **Sûtiance** », ki wåde eto l' prumire sillabe come e spagnol (Supiea).

Djôr Staelens li 18 di fevrî 2024.

Djermalance

Li dobe pitit no « Andje-Djulete », s' il est prononcî come i s' sicrît, nos va dner èn ôte cas d' djermalance [*gémiation, prononciation d'une double consonne*] do « dj » e walon /ãdjɔ̃dʒulèt/.

Li djermalance est râle e walon. On l' kinoxhe dins l' assimilaedje dj+n => gngn : des djnos [*genoux*] => /dè gngno/; des djiesses [*genêts*] => /dè gngnès/; a Djnape [*Genappe*] => /a gngnap/. Gn a eto « endè » (latén « inde », fr. « en ») ki dene dins ene grande sitindêye do

walon « ènnè ». On cite eto des calcaedje do francès ki l' dobe cossoune s' î prononce : Anna, sillabe, grammaire.

Mins come li picure n' est nén corante, l' assimilaedje dj+n => gngn si simplifeye sovint à mitan des mots, pou rdvni on simpe /gn/: dizindjner (dis+indje+ner) [*supprimer une engence*] => dizingngner => /dizingné/ ; prandjnoe [*endroit pour mettre le bétail à l'ombre à midi*] = prandjleû => pragnou (nos d' plaece d' après Bouyon).

Adon : « Andjulete ? »

Li Rantoele às belès-letes

Limero 64 (rawete al Rantoele l° 109, ervinowe do tins 2024)

Ene ouve ni vât ki po ostant k' ele soeye li djusse et vray temoen di s' tins. L' oteur walon doet esse modiene, et l' pus hardeye idêye nel doet nén rbouter. À contrâve, el doet rcweri (Lambert Lemaire, adrovaedje do 49e anouwaire del soce « Les oteurs walons », 1964-1965, p. 24).

Hamtea bucolike

Divins on hamtea e cour del campagne, li veye si poroye, simpe et pâjhûle. Les djournêyes kimincèt timpe avou l' ôbâde des oujheas et l' doûs zûnaedje do vint avâ les âbes. Les dmorants di ç' viyaedje la vikèt e han avou l' nateure, si dispiertant timpe po-z ovrer ezès tchamps, aclever l' bisteu ou aveur sogne di leu corti.

Li hamtea est rafûlé di tchamps, la k' les pâtes di doré frumint baltèt dzo l' solo d' esté. Les cinsîs ctrîxhnèt, leu djournêye â long, a tcherwer l' tere, semer des grînes ey a code às fruts di leu hodant ovraedje. Leus mwins sont rexhes et schavêyes, des eures passêyes a-z ovrer dzo l' hagnant solo. I sepèt ki tchaeke codaedje, c' est on prezint del tere, ene benedicion po leu cminâlté.

Des mâjhires di pire et d' bwès avou leu flori cotjhea boirdèt les rows do viyaedje. Ele vis rapinsèt l' air do bon vî tins. Les djins s' î salouwèt tot s' croejhlant, kimaxhant noveles et tchorleus rislets. I vikèt djourmây eshonne come des vrais frés et prinde asteme onk po l' ôte.

Aviè nonne, les manaedjes si rashonnèt po fé gasse d' ene crâsse eurêye. Les tâves sont tcherdjeyes di plats apontyîs amourezmint avou des dinrêyes d' avâr la. Et sorlon des rcetes ki leus tayons et ratayons lezî ont leyî. Ces eurêyes la, c' est des forfants moumints passés eshonne, la k' on pout rire, copiner et ratoker les atnances ki wâkèt les familles.

Après nonne, les efants djouwèt avâ les tchamps, et s' ploukèt i às fleurs, et rgriper às âbes. I moennèt l' âriole sins s' sipiyî l' tiesse, djouwixhant del

liberté kel campagne elzî bistoke. Dizo des âbes ki leus peres ont veyou k' i n' estént k' des efants, les parints s' rapoûlèt po lumciner leu djate di rebômant té, tot schoûtant l' tchant des oujheas.

A schipe l' anuti a-t i atoumé ki l' wespiyant hamtea resdondixh des riyas del muzike. Les dmanants si dnèt radjoû sol plaeece do viyaedje por zels danser leu rigodon dzo les stoeles. Les airs del muzike k' odèt l' rimimbrance di leus tâyes ribômèt tocosté, dismetant k' les copes a cabasse tournikèt a môde di bizawes avou brâmint d' avnance. C' est on tins al djoye ey al fiesse, wice ki les mehins del veye di tos les djoûs volèt-st evoye.

Li brune tome loyminoymint sol hamtea, tot rispâdant ene rapâjhtante coejhisté divins totes les âmes. Les stoeles blawtèt-st e stoelî, et l' Beaté lome li voye des pormoenneus del nute. Les dmanants rmoussèt e leu mâjhone, fén nâjhis, mins binâjhes, presses a s' rischaper po-z ataker l' âmatén d' ene novele djournêye a trimer, tot vicant sins façons.

Ci hamtea la, c' est ene avrûle di pâye, ene plaeece wice ki l' tins court dem-de-dem et ki l' veye est bele et sins hihâhâ. Les dmanants sepèt ki l' seule vraiye ritchesse, c' est l' amisté k' i pârtixhèt divins l' beaté del nateure k' elzès ravôteye. C' est l' djoye do viker tchaeke hapêye tot rindant grâce â Bon Diu. Il ont trové on magzâd dvins leu simpe vicâreye sins mirlifitches, on trezôr ki lût pus fel ki l' ôr li pus costant.

David Blaude, li 24 di fevrî 2024.

Istweres di tchesse e payis des Dårdene

Li grand Picot

C' ere onk des pus fels bracnîs do payis, putete li pus ctchessî des gâres di bwès.

Nén sovint djondu. Diu sait s' end a rapoirté, do djibî, e l' mājhon ! Faleut bén nourî l' nikêye, don. Il estént a nouv a l' tâve.

Mins, i s' aveut prins å djeu di divni li pus fén des bracnîs. Et tot s' plaijhi, c' esteut d' djouwer cénk lenes às gâres di bwès !

Portant, mågré tos ses toûs d' diåle, i lyi arivéve di s' fé code.

Kéne tchance po l' pere Dårdene, l' Emile, come on djot, li gâre di bwès ki l' aveut djondou sol tchôd fwait ! I l' tinot, ç' côp ci ! Il aléve craetchî !

Li gayole, i l' conoxheut bén. Ci n' ere nén l' prumî côp ! O ! nén po des moes, don. Les djudjes li conoxhént. I n' bracnéve ki por lu. Nén po vinde. Adon, i n' plént nén-z esse trop deurs. Faleut mete li rājhon ou çk' elle ere.

Al prijhon d' Dinant, i rtrovéve des pareys a lu, bén seur. Divant l' ôte guere, ci n' ere nén come enute. Gnè coreut nén des harlakes pattavå. Les pus grâvès afwaires des tribunås, c' ere do bracnaedje, ene brete di passaedje po on tchamp, ene pârteye di topets [*crépage de chignons*] etur deus vijhenes, nén dpus.

Et pu, faleut bén tenawete fé ene fleur às brâves gâres ki passént leus nutes e bwès.

On djoû ki l' Grand Picot rexheut d' prijhon, tot cacame, i vént trover m' grand-pere, li gâre Dårdene, et lyi dire come ça :

- Schoûtez, la, Emile, ci côp ci, dj' a brāmint tuzé. Dj' end a fwait assez. Vos n' mi voeroz pus bracner. Dj' m' va mete al trake. Mins, i m' vos fāt dmander åk.

- Cwè, Picot ?

- Mi leyî tenawete prinde on live e l' bricole, po nourî les efants.

- Bén seur, don, grand ! Dj' n' tel

sâreu rfuzer. Dj' a des zwers ossu, saiss. C' est nén todi åjhey di nukî les deus dbouts e l' ivier. Alez ! on tchesse li samwinne ki vént. Dj' t' ratind !

- O ! bén des grâces, savoz, Emile. Dj' vs rivâre ça !

Li djoû del tchesse, l' Emile dit insi a s' valet, k' on loméve Armand.

- Enute, Armand, vos n' vénroz nén e rond avou ls ôtes. Dj' vôreu bén k' vos shuvrîz l' grand Picot d' å lon, a 200 metes, cwè. Et bén waitî tot çk' i fwait.

- Pocwè, popa ?

- Fijhoz çki dj' vos di ! Vos dmandroz les kesses après.

Al dierinne batowe, la l' Grand Picot ki voet l' Armand.

- Tén, ti trakes ossu, ti ? Dj' n' t' a nén veu del grande djournêye.

On av souné les troes côps. Li trake esteut houte.

- Armand, vinoz on pô dlé mi ! dit-st i l' Emile a ç' moumint la. Et cwè ?

L' ôte disbotnêye si paltot d' vroûl. I catchive 25 bricoles às tchivrouûs k' il aveut rlevé drî l' grand Picot.

- O ! l' grande brake ! Ça m' aprindrè d' esse ossu bon avou on bracnî. Dj' m' a rpinti, k' i djhot. A ! i m' a bén djondou ci-la. Mi k' aveut compassion po ses zwers. Dj' n' lyi pasrè pus rén, asteure. Fwè d' gâre di bwès ! D' èn ôte costé, ké tchance ki dj' a yeu di vs awè, Armand ! Dj' voe ddja s' binete dimwin å matén cwand i voerè k' on lyi a rastibwezé totes ses bricoles !

On n' a djamây pus rveu l' grand Picot al trake. Et c' est d' adon k' i gn a yeu on grand froed etur lu et l' Emile. Il ont dmoré on bon boket k' i n' si djhént minme pus bondjoû.

Mais l' Emile aveut on cour grand come ça, ey al fén, il a pardoné. Et come l' ådje avancixheut po tchaeconk, i s' fāt bén dire ki les grandès passions del djonnesse avént fwait leu tins.

Li Picot saveut k' i s' diveut tni a

cwârea. L' Emile, di s' costé, diveut clôre on pô les ouys.

L' afwaire di l' Emile et do Grand Picot, on nd a câzé lon et lådje al shijhe. Et on-z è rît co enute.

Djozé Picot

Les Picot, gn a nén a dire, il ont l' tchesse e l' misse [*rate = dans le sang*], come on dit. Li Djozé ossu tént ça di s' grand-pere, li grand Picot.

Dji dveu awè adon dins les vint ans et dji vneu d' louwer ene pitite tchesse d' ene vintinne d' ectâres. Li viyaedje a bénrade sitî å corant, si bén ki vla nosse Djozé ki m' vént trover po-z esse mi gâre di bwès.

- Insi, dji pôrè aler às colons mansâds, às lapéns et às singlés, po ostant k' t' el voyes bén.

Come dji veyeu co voltî ces djins la, dji lyi respond :

- Dj' è va fé li dmande, di dj', mins dvant ça, alans vey on pô çk' i s' î passe !

Vo nos la don evoyes. Dj' aveu prins l' fizik et kékes bales. On n' sait djamây.

Dj' esténs e moes d' fevrî et il aveut bén nivé l' djoû di dvant.

Arivés sol dizeu do Ri des Fosses, cwè çk' on voet ? A pus d' 200 metes di l' ôte costé do bî, kékes tchivrouûs k' estént rashonnés.

- Waite, Milot, les beas tchivrouûs

- Ayi, mins i n' sont nén sol nosse [*notre territoire*].

- Did ci, croess k' on n' les âreut nén ?

- I sont bén trop lon, don, por mi assurer s' tir. Si lon, les bales disvoyèt vite, saiss, et to n' ès seur did rén.

- Lugne pus hôt, on voerè bén.

Dji vize deus metes padzeu. Et panf ! vla on tchivrouû di stâré.

- Nodidju ! Djozé ! Vo nos la prôpes, asteure !

Mins nosse Djozé disvaléve dedja l' coisse, tot corant come on live. Dj' el voe tcherdjî l' tchivrouû so ses

spales et rapliker. Ene dimeye eure pus târd, i rabizéve sol dizeu do crestea, e poirtant l' tchivrouû.

- Djozé, n' ass nén divnou fô ? Et les passêyes dins l' nive ?

- Ni t' è fwai pont, Milot ! Avou ene coxhe di djniese, dj' a tot rgreté padrî mî. Ti n' sâreus pus rén vey.

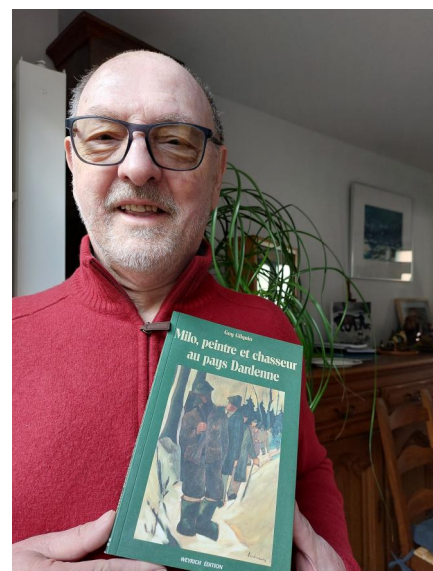
- Di tote façon, dji n' è vou pont, di t' tchivrouû tiré e moes d' fevrî. On tou a s' fé pinde !

- Ni t' è fwait pont, vayant, si ti nel vous nén, gn a des cis ki sront binâjhes e l' mājhon.

Li Djozé Picot a divnou onk des meyeus gâres di bwès ki dj' ouxhe conoxhou. Mins i n' a djamây po ostant riniyî s' grand-pere. Il a todi dmore on pô bracrî.

On direut asteure k' il aveut d' kê tni !

Guy Gilquin shuvant les sovances da Émile Dardenne, sipoté Milo (on rlomé pondeu waloncâzant), ratourné e walon pa † Louis Baijot e 2005, raspepyî pa Lucyin Mahin e 2023 ey eplaidî so Wikisourd avou l' âjhmince do scrijheu.

Li scrijheu et l' mwaisse live avou les istweres e francès ey e walon, eplaidî mon Weyrich e 2005

Vôsses do cir

Dji so stindou dissu l' curoe a cachî l' estoele al cawe, mes sondjes divins mes reves eyet leus grandès kesses.

Sovint, dji m' dimande comint çk' i fwait tot e hôt divins l' fén fond do monde, eyu çki les estoeles eskepièt.

El beaté di ses screts m' efarfouye; les voyes do stoelî m' essôrçulèt. Dji vôreu tant fé on foirt bea voyaedje po poleur vir no Tere di si hôt.

Parexhreit – c' est çki grand-pere m' a dit – k' on djoû, dji freu l' pus bea des voyaedjes : d' on seu côp, esse divins les estoeles po putete rarindjî el vôsse do cir.

Dji lyi a dit ki dj' n' esteu nén dacoird avou lu; ki dji n' esteu nén maçneu d' vôsse yet ki dji sereu èn avizieu do stoelî po scrire el pus grande di ses istweres.

Dji so stindou sol curoe a l' escrene tins d' l' esté. Dj' afute les roufiantès estoeles al cawe. Dj' elzès conte come les bedots da Celesse, el bierdjî des sondjes eyet des reves avicieus.

Adon, on djoû Celesse frè d' mi l' bierdjî do cir. Dj' ârè les estoeles al cawe fok ki por mi cavayî dins l' estoelî. Dj' ârè des tchvâs d' ôr evoyant des reves dolzins a les grigneus.

curoe (*curwa*) : rimouye (fr. *pelouse*) | (e)stoele al cawe : fr. *comète* | skepyî : vini à monde | s' efarfouyî : èn pus sawè cwè | avizieus : malén, sûti | (e)screne : shijhe | fok ki : rén ki | dolzin : ki dmeure voltî dins ses plomes (fr. *douillet*).

Christian Thonet, *El Moxhon d' Ônea* [El Mouchon d'Aunia], 8/2023 (111inme anêye), pådje 4 et 5.

Gaza après l' Ofinsive 23-24

I. Les sâvadjes ont rivnou. Di nos veyes et viyaedjes, / I n' dimeure ki des meurs, télfeye on boket d' toet. / Les bombes on schoyou fel, divins on brut d' araedje / Ni leyant rén so pî. Et dj' avans fwint et soe.

II. Come ene binde di moxhets brocant avå les poyes, / Les ôbus ont hagnî avou leus betchs di fier. / Et les bales et les bombes, d' ene ârmêye plinne di boys [*bourreaux*] / Ont flaxhî djus sol tere, nos efants, nos comeres.

III. Les voyes ont rastroeti, et dins les catouñreyes / Po-z aler disk' à drî des dierinnès måjhons / On s' epîte so des brikes, des mwelons, des veulreyes / Et dins les trôs k' les bombes ont câvlé tot do long.

IV. Des grands toirdous posteas djondant des âbes sins coxhes / Leyèt pinde come des tchveas leus fis so les costés. / Et s' on n' louke nén a s' sogne, on s' fwait prinde come des moxhes / Minme s' i gn a nole araegne so l' arincrin trawé.

V. Les moirts ni sont pus la. On ls a moenné so l' aite : / Rezistants et civils, e l' minme fosse eterés / Dzo ene pire ki dirè, sins mezâjhe d' ene seule lete / K' i fât co Bén mori po rtrouver l' liberté.

VI. Ca 'l ont hapé nos teres dispu l' an cwarante-ût / Pu i nos ont reclôs dins on prijhon e l' air. / C' esteut e deus meye shijh ; ns avans criyî « gnayûte ! » / Pol grand meur d' on costé, di l' ôte, les bateas d' guere.

VII. Mins gn a nouk k' a schoûté cwand ns boerléns « Indjustice ! » / Ni les nosses ni les vosses n' ont volou d' nosse payis. / « Li Palestene, ci n' est k' on niyâd d' terorisses ». / Mins vos rezistants, zels : « des heros ! », ki vs av dit.

VIII. Al grande ôrlodje do tins, i fât sawè ratinde. / Et l' Istwere si repete, et todi et tofer. / C' est nozôtes les dmorants, i gn a nouk a nos l' prinde. / Zels nos ont colnijhî¹, eyet tchessî nos peres.

IX. Vosse Godfrwè aveut vnou, divant zels, la meye ans. / Esteut sotnou eto pa tos les princes d' Urope / Eyet fé on rweyâme, di Gaza à Liban. / Kibén d' tins a-t i tnou ? Nén on sieke, c' est co trop'.

1. Les djwifs k' ont basti Israyel e 1948, c' esteut des Uropeyins, des Amerikins (Askenâdes), shuvous d' Arabes do Yemen et d' Afrike bijhrece (Sefarâdes). Les Palestinîs, c' est les efants d' Abrâm på sonk.

Lucyin Mahin, li 20 di djanvî 2024. Les cénk prumîs hagnons sont redjârbés d' èn arimé da Émile Meurice « L' Ârdene après l' bataye », eplaidî dins *Singulîs* e 1995.

Conte do vî vî tins

Li tchôd diåle di Måjhône-do-Bwès

I sene ses scrijhaedjes « Maujni » (Måjhnî) pask' il î a skepyî, a Måjhône-do-Bwès. On hamtea d' Mélin-el-Hesbaye, dilé l' Bwès d' Wayindje.

I gn a d' ça des ans et des razans, so nosse comene di Mélin, li bwès d' Wayindje, li bwès d' sapéns, et l' bwès Sint-Servâ n' è fjhént k' onk.

Måjhône-do-Bwès, adon

Sacwants sârtés s' avént drovou å mitan do viyaedje. So les dzeus do viyaedje, i n' aveut nén co ene dijhinne di måjhones : des barakes doereu dj' dire, des cahoutes di bwès. Li vijhnâve poirtéve Bén s' no : Måjhône-do-Bwès.

Li dierinne cahoute divant k' on n' si piede dins l' bwès, elle esteut co pus pitieuse ki ls ôtes, et l' djin k' î vikéve esteut fene pareye a s' måjhône. C' esteut l' Mareye mon l' Gâre [de chez le garde forestier]. Cwand elle aveut skepyî so l' tere, li Bon Diu diveut esse a campagne on djoû d' plouve. I l' aveut seur emantchî avou des broûs. Ele n' aveut rén por leye. Ele xhaléve. Elle esteut berluwe, laide come on pû, cwinkieuse et mâ tournéve. Elle aveut l' diåle e s' capotene. D' èn ôte costé, pocwè âreut ele sitî amistâve ? On aveut rî d' leye dispoiy todi. On l' aveut fwait trebouxhî dins les basses, on l' aveut séndjî, on lyi end aveut fwait vey tant k' tere. Et asteure, a l' âdje ewou k' les crapâdes pudnut leus belès fômes, tos les djonneas lyi pixhént e l' ouy cwand ele tri-versive li vijhnâve.

Et nén onk po l' rapâjhî ! Si mame aveut morou k' elle esteut co a l' faxhete, si pa, on baligand, on l' aveut pindou å tiyoû d' djustice so l' voye di Sclimpré k' ele n' aveut nén co ses dozes ans. Faleut nén esse sibiré po comprinde k' ele veyeut tolmonde co pus evi ki l' diåle. Tot çk' ele wârdéve e s' capotene dispoiy todi, aléve

potchî foû di s' coir co pire ki foice, si Bén k' on è caze co âdjourdu dins les shijhlêyes.

Cwand l' diåle s' è mele

Ça dveut esse ene miete divant l' Pintcosse. I fjhéut setch. A l' brune, li stoelî aveut drovou totes ses lousmotes et c' esteut plinne lune. Et vola k' tot d' on còp, ene noere nûlêve a monté. On a etindou l' tonoere rôler d' å lon. L' aloumoere a sclaté. Li plouve a tchai a saeyea. Dins totes les måjhonêyes, on s' aveut dispierté, et cori a l' bawete : i fjhéut clair come e plin djoû.

Ttossu roed k' ça aveut crexhou, ttossu roed k' ça aveut rtchai. C' est adon k' on l' a etindou : ene vwès rôguiâde et breyâde a l' feye, a vos fé cori araedjî, k' on n' âreut nén sepou rmete a on vicant :

« Djonnès crapâdes di Måjhône-do-Bwès, mi comere est moite. Li kéne did vozôtes vout ele prinde si plaèce astok a mi ? Kî ? »

Les djins ki n' avént nén co yeu l' tins de lâchî leu bawete on veyou ascoxhî on drole d' ome di strin. Esteut ç' èn ome ? Esteut ç' on bok ? Il aveut ene rossete caime, des ouys come des braijhes, des grawes come des pates di tchén. I s' a-st astârdjî padvant tos les ouxhs, î bouxhî, repeter si dmande :

Dins les cahoutes, on s' a-st assoti : « C' est l' diåle ! Il est tchôd tchôd ! » On catche radmint les crapâdes, padzo l' lét, dins l' mwaiye, dins les grandès dresses, dins les vîs cofes å gurnî. Et come di djusse, i n' a nén onk po drovi s' -t ouxh å mannet galant.

Pate a pate, vo l' la å dbout del voye, padvant les cayôs do Mareye mon l' Gâre. I n' a nén a mete ses pates po

bouxhî : ele li ratind si l' soû. Tot xhaltant, tot xhinant, elle a fwait l' ascoxheye : « C' est mi ki serè vosse comere ! »

Li diåle l' apice dins ses grawes, li rsaetche tot conte si stoumak, djond ses lepes avou les sinnes. On còp d' aloumoere asblawit tot l' clairea. Les Måjhnîs ki n' ont nén yeu l' tins do rabroker inte leus lénçoûs, acournut curieus come des agaesses.

Dins l' djârdén, i n a ene cope dins les bresses onk di l' ôte come dins ene bele pîce di teyâte. Tos les deus ossu bea onk ki l' ôte, asblawixhant d' beaté. Leye, Mareye, elle est grande, elle a des grands tchveas, djaenes come des pâtes di frumint. Elle a-st on mousmint ki rglatit a l' Beaté come e plin solea. Elle a des ôrreyes a ses orayes, a s' goidje, a tos ses doets, et co so s' tiesse. Lu, Satan, est ossu bea k' leye : on plastron blanc come nive, ene frake âs pans, on djilet avou ene tchinne d' ârdjint po tni s' bouÛsse. I tént s' comere pa l' mwin et : paf ! i s' piednut dins l' noere nute !

I n' a pus on Måjhnî ki sondje a s' aler rmete e s' bedreye. Disca l' pikete do djoû, co cint còps k' on rpasse e s' tiesse tot çk' on vént do viker. On voet Bén so leu vizaedje ki les djonnès feyes djereynut a moirt. Li djalozreye s' aclape a s' -t âjhe dins leu stoumak, dins leus idêyes. « Comint est i possibe ? Li Mareye, si laide, disgostante âdla, vo l' la veyowe voltî pa on si bea djonne ome ! Et nos, nos nos doerans continter avou si waire ki nos gaméns d' cinse et nos tchminâds a l' samwinne. »

shûte so Wikisourd

Djâke Desmet, 2012, so Wikipedia, pu Wikisourd.

Novea live e walon

Veye di tchén

Ene biyografeye d' on schayton des schayires di Fumwè [Fumay], e l' Walonreye di France, sinêye Gérard Baudrez – li Bon Diu l' âye dins l' taxhe di s' paltot !

Divant d' câzer do live, divizans do scrijheu.

Djuråd Baudrez, c' esteut on scrijheu al leccion ki notéve l' accint d' Wegniye [Oignies-en-Thierache]. On payis âd dibout do monde, la k' on l' a ralongui avou des plantches et ravitayî pa les coirbâs ? Nonna ca nonna. Tot on tins, c' esteut l' miercorin di l' Urope d' adon. Avou ça k' gn a des beas cayets dins si egljhe.

Iva ! Vos avoz râjhon. c' est ene miete li coron do del Walonreye politike, poy ki c' est on viyaedje adossî al frontire francesse.

Mins nén l' difén del Walonreye linwistike. Tot dischindant – c' est l' cas d' el dire, paski ça î dischind foirt – eviè Nonne, dijh kilometes pus lon, on-z est e l' France, a Fumwè. Mins on-z î djâze todi walon.

Li walon d' avâr la

On maxhaedje (come totavâ) do walon do Coûtchant (come a Couvén), do walon do mitan (come a Djivet) et do walon d' Nonne (come a Djedene).

Po Wegniye, gn a des ôtes sicrijhaedjes da Baudrez, eplaidîs dins les Cahiers Walons (CW). Inte di zeles, ene ramexhnêye, « À payis do Trô d' Diâle » (no d' ene plaeece di Wegniye).

Po Fumwè, gn a yeu kékes sicrijhaedjes da Claire et René Limbourg, k' ont rehou ossu dins les CW. Pu, totès belès ptitès noveles da Jean-Françwès Brackman, sicrites e 1998. Tos ces tecses la, vos les ploz rtrover e rfondou so l' Aberteke. Les mwaissès-modêyes sont dins les CW. Si vos estoz diyalectolodjisse, on vos pout evoyî li mwaisse modêye del ramexhnêye Brackman « Raclapotâdjies », mây eplaideye tote etire.

(Jean-François Brackman a bouté â rfondaedje do walon e 1997-1998).

Les schaytons d' Fumwè

Dji les lome « schaytons » come a Bietris et nén « schayteus » come dins l' live, ca dj' inme ostant leyî ç' dierin mot la po les racayons, ki boutèt so les toets.

Po vs dire ki ces djins la avént ene veye di tchén (li tite do live), li Tâve [Octave] k' on è câze a cmincî a ovrer a 11 ans.

Po l' fé raconter, Gérard Baudrez, cwand il a stî rivnou a Wegniye al pinsion, a fwait camaeråde avou lu. I dmoréve tot seu dins l' mâjhon astok. Aschoûtans lu :

Dj' a comincî pa poirter âs fâjheas [fwéjés, déchets d'ardoise]. Troes eures di voye âdzeu del djournêye. Touwant, saiss ! On s' levéve a deus eures â matén po comincî a cwate. Bouter doze eures d' astok ! Cwand il estént rvinous, i gn a brâmint ki fjhént co ene deujhinme djournêye e pelant l' tchinne [écorçage des jeunes chênes pour la tannerie] cwand c' esteut

l' sâjhon, e moes d' may et d' djun. Cwand c' esteut l' ivier, on aléve taeyî [couper du bois]. I n' si faleut nén sbarer k' il estént fotous a cwarante ans.

Li prumî côp k' dj' a dischindou â fond, c' end a stî ene, d' afwaire ! Dji shuveu m' mononke Zidôre. Dji souvéve, télmint k' dj' aveu peu. Dji poirtéve mi oujhea [porte-charge] (motî Haust a « oùhè »), mi bassa [« bât », coussin amortisseur entre le dos et le porte-charge], mi lampe, et dj' aveu m' malete ki pindeut a m' dos. C' esteut brâmint por mi tot seu. Dji n' esteu k' on gamén d' onze ans.

Po fini, c' est m' mononke k' a poirté totes mes afwaires, a pârît mi malete et m' lampe.

On dschindeut pa ekipes les sgrés [marches] del galreye principåle, payu çki les vagonets passént, disca nouv cint metes.

Gn aveut des vîs sgrés di schaye tot ridant, pask' il estént todi tot frexhs avou avou l' aiwe ki sgotéve did partot. I faleut fé atincion di n' si nén asterboutchî, saiss ! T' end âreut fwait onk di plonket [plongeon]. Disca dijh metes pus bas.

Voess ! les gaméns come mi poirtént âs fâjheas. I ls alént cweri dins les ovraedjes des abateus. Oubén après l' passaedje des craboteus [découpeurs du bloc d'ardoise], ki discôpént les spartons [blocs d'ardoise]. On lzî meteut l' tchedje di fâjheas sol dos dins èn oujhea k' esteut fwait di deus plantches et sacwants boussons.

Po-z awè l' live (eplaidî pa l' SNR Gascot, sins adresse), sayîz do costé do Muzêye Arthur Masson a Tregne (Virwinvâ).

Waloneu revoye

Christian Thonet

Co on côp, el Fâtcheuse a passé emey les Scrijheus do Cinte. « El Grand », nosse Grand, end a ralé dirî l' vôsse do cir, come i nd aveut râvlé cwand il esteut pus djonne (p. 12).

El coir s' edoime. Mins Eyu va l' âme ? Çou k' i gn a d' seur, c' est k' çou k' est scrît est scrît. Come dijheut l' vî Romin : nos mourrans, c' est seur ; gn a k' l' eure ki n' est nèn seur.

El fayêye novele

C' esteut l' djudi cénk d' octôbe 2023 k' el fayêye novele ariva-t a les orayes des Scrijheus do Cinte. I valeut meyeu esse so ene sele e l' apurdant : no Grand, no Cristian, no tcher amisse vineut d' rabindler avou l' Tin (Augustin Beelaert) eyet co ds ôtes la eyu çki dji vou croere k' on djowe del muzike eyet k' on scrît sins djoke.

« Estans rascrâwés », k' on poleut lére come tite a tos les messaedjes k' ont-st aspité di tos les cwéns d' no Cinte. C' ît bén l' mot k' i faleut scrire, nole dotance !

Sovnances

Dji l' a cnoxhou dins les anêyes 1970, à Botinne [Bois-d'Haine]. Di ç' tins la, les efants djouwént dvant l' ouxh sins rujhes. Tins k' nos pitént dins on balon bonmartchî, gn aveut on grand mâbelair ki grawtéve so ene guitâre sol meur d' a costé. Cwand i fjheut bon, to-di. Mins nozôtes, les refoircis roufions, nos esténs trop prins pa nos djeus oudonbén på planetaedje d' ene maråde as puns, ki po aschoûter ses ârgudinnes.

Mins nosse Grand, avou ses xhaxhlâdes [rises sonores] esteut foirt rilomé e coulot. Si famille vinéve di renonder l' uzance do tchôdea (caudia). C' est ene abwesson avou do laecea, do souke eye des mas-teles (rondès biscûtes). On

l' sieve a tos les cis k' ont vnou al dicâce à Botinne. Et dizo l' tchapistrea, on djouwéve bal avou l' orkesse : « Jean-Claude Tim et ses Aplopéns ». L' aplopén k' esteut al basse électrique, c' esteut ddja lu. Et céncwante ans pus târd, à câbaret d' Djiblou do moes d' setimbe 2022, c' esteut co lu.

Come sicrijheu e walon

Ké saizene d' el vir aroufler dins on raploû des Scrijheus do Cinte e 1995, si dj' el tén bén. Si prumî scrijhaedje, c' esteut on powinme lomé « Tchiripe ! ». N' aveut nèn a crankyî ! Nos avéns dvant nos iys on fel sicrijheu, on peur powete, on conteu d' paskeyes di mestî. Si prumî live va vudî e 2012 : ene ramexhnêye di ses arimés ki l' tite, c' est « El Bos d' l' esperance ».

End a-t i scrît, des scrijhètes ! Nos nd avans co divins nos cwârtons po rimpli sacwants « Moxhons » (El Mouchon d' Aunia).

« Wour des Rayes »

C' esteut diviè 2005 ou 2006 (el tins passe trop rade). I m' vina trover, lu et l' Gustin Beelaert, al rexhowe d' on rabindlaedje des Moxhoneus d' Ônea : « Come avoz ddja tchanté e vos acpagnant al guitâre, on edvintreut bén ene

binde po fé del tchanson e walon, endon ! ».

« Wour des Rayes » a skepyî linsi. Eyet fé do « country blues » burlesse e walon disk' e moes d' djulete 2023.

Nosse binde di tchanteus a prodût deus stroetès plakes [CD] : « Preume » et « C' est nèn l' Mississipi ». Si vos avoz ci dierinne plake la, raschoûtez l' boket « Hillary Cominsot ». Comprindoz : il a rî come on sot. Vos î ôroz li djipaedje do Grand ki dji vs dijheut enawaire. Si vos n' avoz nèn l' plake, alez so s' pådje dins l' Wikipedia e walon. On î a metou on ptit sayoe [échantillon] del tchanson.

Ârvey

Dji n' vos dirè k' çoula. Gn a nèn del plaeece assez po scrire totes les paskeyes et les frawes ki nos avans viké eshonne. Come po nozôtes tertos, si vicâreye n' a nèn stî totès rôzes et totès violetes. Mins i n' a djamây fwait rispiter ses eguegues so ses soçons. Acertiné !

Vos stoz vnou à monde inte El Botinne et l' amea des Bos, e l' pî-sinte « Cache après ». Ebn nos cachans après vos, Grand, nos cachans...

Dji n' croe nèn a grand tchôze, djel doe dire platezak. Mins i m' plaireut bén k' i gn âyaxhe on paradis po les muzicyins et les powetes, eyu çki nos fréns tertos, onk di ces djoûs, ene nouzome fiesse.

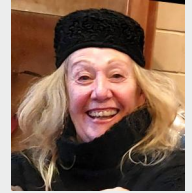
A onk di ces djoûs, adon grand ? A onk di ces djoûs...

Dominike Heymans, el 10 d' octôbe 2023, pol ratacaedje do « Moxhon d' Ônea » do moes d' nôvimbe; rimetou e rfondou avou si âjhmince

Teyâte e walon

Doloresse di Mårloye

C' est ene comedeye sicrîte pa Joëlle Delahaut et Philippe Decraux. Elle a stî djouwêye enawaire a Malône, a Andene, a Couyet, a Mont-dzeu-Mårciene...

Et a Yon [On-Jemelle]. C' est di cisse dramatique la ki dji vs va câzer. Mins po-z ataker, vola...

On racourti del pîce

Li sinne si passe dins l' sâle des professeurs del sicole « Les Orondes ». C' est l' djoû del rintrêye do condjî d' Pâke, tot timpe å matén. Li scretaire et les professeurs n' ont nén co arivé. Doloresse, li meskene, est å rnetiaedje del sâle des profs cwand l' telefone xhiltêye. C' est l' directoressse ki lyi dit k' ele ni serè nén la po l' rintrêye pask' elle clawêye e l' areyopôrt.

Mins, vo n' la-t i nén ki, ene miete pus târd, li telefone risoune. Ci côp ci, c' est po-z anoncî k' i gn a èn inspecteur ki va vni al sicole. Et k' est ddja sol voye.

Come madame Aili, li directoressse, n' est nén la, tote l' ekipe des « Orondes » est dins l' imbaras. Po pleur catchî tot çk' i n' toûne nén rond dins l' establihmint, i decidèt d' djouwer l' comedeye. Tantea ki, nosse Doloresse si va rtrover, sins l' voleur, å mitan d' ene teribe emantcheure.

Li vraie Doloresse

Li Doloresse del pîce, c' est Marie-Christine Comblin. Ene sipitante et amiståve comere, k' a do cour et des idêyes plin s' tiesse. Elle est professeur, leye-minme, a l' sicole di Mårloye di l' acsegnmint speciå.

La trinte ans did ci, elle a arindjî on muzêye del guere 40-45 dins ene pitite plaeece ki l' sicole lyi a dné, e l' leyant fé a s'-t idêye. Et d' l' idêye, elle end a, sav, li comere ! Ça fwait ki, l' an passé, li scole a rçû on pris po ci ptit muzêye la d' ene

soce, li « Fondåcion Ochwite [Auschwitz] » ki vout k' on wåde sovnançe des mâleurs del guere et les fé passer ås djermêyes ki vnèt.

Li scole di Mårloye, il î fât aveur sitî a ene fiesse ou l' ôte po comprinde ki c' est on ptit paradis. Les bastimints, onk po tchaeke mestî a-z aprinde, sont metous al dispwairieye å mitan des waides et des âbes. Et les professeurs, les scoleus – et les scoleuses, aprume – c' est des djins djamå pareyes.

Et c' est zels k' ont monté l' pîce « Doloresse ». Et c' esteut l' prumî côp k' i montént so li scanfâr [scène].

Les djouweus, croxhîs pa Christelle Remy, ene prof di dessén e leu scole

Marie-Christine – ki câze walon dispoitodi – les a scolé. Elle a riscrît l' pîce e francès po lzî bin fé comprinde li fén fond d' l' istwere. Elle a priyî leus parints d' elzî câzer e walon. Ele les a fwait repeter, tchaeke avou si prôpe accint. Adon, vos âroz on comaxhaedje des manires di dire li walon a Tchålerwè, a Yon, a Rotchfoirt ou a Måtche. On pô come li rfondou walon ki rashonne les diferins câzaedjes po-z è fé ene seule et bele maniere di scrire.

Marie-Christine ? Elle est so tos les fronts. Elle a do topet a rvinde. I lyi faleut trover ene sale po djouwer l' pîce. Elle a

tuzé å « Ceke Sint-Lorint ». C' est ene sâle di pârotche [paroisse] ou çki l' dramatique di Yon djouwéve la des ans et des razans. Avou ça k' les parints d' nosse Cristine î estént comedyins. Mi-minme, dins les anêyes 50, dj' î aléve å cinema vey les westenes et les fimes avou Tarzan. Ça n' nos radjonnit nén, mins c' est des pâr djoyeusès sovnanças.

Oyi mins nonna ! Ci bastimint la esteut seré dispoitodi bele âdje, et toumer e-n ene blesse [délabré]. Nosse comere a djouwé do tabeur, et aler criyî patocosté. Tantea ki c' est tote ene troplêye di djins do viyaedje k' ont rtrossî leus mantches po rnetiyî, po mete e couleur, po gârni, po rabeli, po fé ki ç' plaeece la ritrouve l' âme do passé. Et c' est tertos des ki-boutèt-porin [bénévoles], todi a rinde siervice, al candjlete [bar], al coujhene, ey al riçuvinne [accueil] po sohaitî l' bénvnowe.

Ådjourdu, i gn a nén ene samwinne k' i n' s' î passe ene sacwè. I gn a po tos les gosses, po totes les âdjes. Çoula, li comere î ténit, vârmint. Totes les âdjes, les troes djermêyes eshonne [intergénérationnel]. Li ptit poyon dins s' poussete. Les efants ki corèt al disgoviene et djiboter sol sinne ey inte les tâves. Et leus parints ki si rtrovèt divant ene boune bire ki restchâfe les cours et disloyî les linwes. Et les pus vîs do viyaedje, tot soriyants d' binâjhté, ki divnèt les rwaitants d' ene bele djonnesse, les acteurs do bénzebon-viker [bien-vivre].

Joselyne Mostenne, li 10 di fevrî 2024

Sociolinwince

Grande inkete sol kinoxhance do walon

E l' Rantoele 97 (prétins 2021), nos vos djâzéns d' on nouzome ploncaedje so 5000 djins po cnoxhe li ponou et l' cové sol pratike do walon e l' Walonreye.

Come di djuze, n' aveut nén ki l' walon, mins eto les ôtes mancîs lingaedjes [*langues menacées*] del Walonreye.

Mins vaici, dji n' djâzrans ki pol walon lu-minme.

Sayoe [échantillon]

Les fjheus d' l' inkete estént payîs po dmander cwè a 5000 djins ki dmorèt e l' Walonreye relevant del « Kiminâlté française » (adon, nén mon les tîxhon-câzants d' après Neyâw [*Eupen*]). Les djins respondént so l' Etrernete (70 âcint) u â telefone. Gn ava 5535 responses, mins 4866 espwètâves (les ôtes fwaites trop djanfotêymint).

Totes les trintches d' âdje estént rprezintêyes, a l' asorlon di leu porcintaedje dins l' peuplâcion. Apus ki les dipus d' 65 ans, ki fourît dizorprezintés. Çou k' amoenne on fel biyaire [*biais*], ca c' est djustumint ces djins la ki sont les meyeus cnoxheus do walon.

L' ôte riprotche, c' est ki les respondants si djudjnut zels-minmes âdfwait di leu sepiance del langue. Mins on n' sâreut fé ôtrumint. Fâreut des inketeus et inketresses ki cnoxhrént pâr li walon... et nos ôtes pitits lingaedjes.

Les prumirès kesses estént les pus âjheyas : savoz k' i gn a des lingaedjes do payis e l' Walonreye ? Dabôrd, kimint

les lome-t on ? Li responda finixheut pa des dmandes so les mots walons kinoxhous des respondant-e-s et k' i dvént ratourner e francès.

Kékes dinêyes

Gn av 3234 djins k' avént vnou â monde dins ene contrêyebanstea [*zone-berceau*] do walon. Çou ki nos dene on chife fiyâve sol peuplâcion di ces payis la (66,5 âcint). Foirt dilé l' ci ki dj' advinêve et mete dins mes prezintaedjes do lingaedje walon (70 âcint).

On dmandêve, avou, si les djins savént k' i gn aveut des lingaedjes coinreces, tot lzî dnant l' no di cénk did zels (walon, picârd, gâmes, tchampnwès, lussimbordjwès). So les 4866 responses, gn av 93 âcint pol walon (et cwanlminme 53 pol picârd). Dins ces djins la, ene mitan saveut k' i gn aveut des diferinces inte Lidje, Nameur et Tchâlerwè. Mins gn av ossu

14 âcint ki djhît k' i gn aveut k' on seu walon.

Dins les cis ki cnoxhént des diferinces, end a 15 âcint ki respondît k' i cnoxhént les 4 sôres di walon (conte 13 âcint ki n' kinoxhént ki l' walon d' après Lidje). Deus chifes waire ratindous, foirt ecoraedjants po les cis ki boutèt a l' unifiaedje do walon. Li ci k' est rogneus, k' i s' grete !

Kimint lomer les lingaedjes

coinreces k' on a dit ? Les djins respondît : c' est tot do walon (53 %); c' est des patwès (48 %), des diyalekes (34 %).

A ene kesse so l' avni do walon, 59 âcint des djins trovèt k' el fâreut wârder pârlant-vicant po les djermêyes [*générations*] ki vnèt. Gn a k' 17 âcint ki n' sont nén dacoird avou çou-la.

So 4390 djins ki dijhnut sawè ki l' walon egzistêye, end a 58 âcint k' el « resconternut » so-vint (22%) u di tenawete (36 %) dins leu veye di tos les djoûs (disconte di 15 % ki n' l' oyèt mây djâzer u vey sicrît).

Est çki l' walon va mori on djoû ? Ebén, gn a câzu ene djin so troes ki dit k' nonna.

Gn a 67 âcint des dpus d' 65 ans ki deynut cnoxhe li walon, (foirt bèn u ene miete). Eyet li chife ni baxhe waire dins les 18-25 ans (56 âcint).

Après çoula, dji m' dimande bèn çou ki l' ministere ratind po fé sol pî sol tchamp des « scoles normâles » po fôrmer des acsegnants do walon. Afén s' d' el racsegnî dins totes les scoles. Ca fât-st ataker pà scolaedje des scoleus.

Lucyin Mahin, li 18 di fevrî 2024.

Li gros rapoirt di l' inkete est li-jhâve so les fis; alez sol pådje française di l' Aberteke (adresse p. 19) po l' hârdêye.

Condoleyances

Nosse gazete prezinte ses profondès condoleyances :

* al famille et âs soçons Mouchoneus da Christian Thonet (loukîz p. 15).

* a deus d' nos scrijheus k' ont pierdou leu mwetî e 2023, Chistian Thirion et José Schoovaerts. Coraedje ! Li rowe toûne todi po vozôtes et l' walon a co dandjî et mezâjhe di vos fels côps di spale.

* a Jules Lucy, on copineu d' Tchârnoe-dlé-Harsin et respondeu dins les videyos do Muzêye do Pârlaedje e l' Ârdene, ki vént d' piede si pere.

Ådvins (II)

Tchôd diåle prind feme (Jacques Desmet)	p. 13
Veye di schayteu († Gérard Baudrez)	p. 14
Revoye tchanter lahôt (Dominique Heymans) ..	p. 15
Novele soce dramatike (Joselyne Mostenne) ..	p. 16
Grand ploncaedje sol walon (Lucien Mahin) ...	p. 17
Crakes (Christian Thirion)	p. 18
Concerts (teyâtes et câbaret), bates, stadjes ...	p. 18
Sol Daegntoele waloncâzante	p. 18
Et l' nute s' a stindou (binde d' imådjes da Djozewal) (XXI & XXII)	p. 19-20

Crakes

Moussî foû d' tere ?

Fernand et Djôzef sont so on banc.

Fernand : Louke on pô come c' est bea, l' prétins !

Djôzef : Awè

Fernand : Tot ravike, tot rboute foû tere.

Djôzef : Hê ! Taijhe tu, saiss ! Dj' a-st eteré m' bele-mere li samwinne passêye.

Christian Thirion, li 7 di decimbe 2023.

Bates di scrijhaedjes

del veye di Tcheslet : (Feller oblidjî, 6 egzimplaires) divant l' 31 di mæss, a Aude Antoine rue A. Paganetti, 6280 Djerpene.

del veye del Lovire : (prôze, 5 egzimplaires) divant l' 15 di may, a Christian Quinet, 20 rue de la résistance, 7100 El Louvière

Stadje a l' âboretom Djowele

Po les scoleus et les scoleuses do walon, les 2, 3 et 4 d' awousse 2024 di 9 e. à matén a 4 e. di l' après-nonne.

Radjoû : pavêye di Gramtene, 70 a 5340 Få-les-Tombes (Djeve); apoirtez 50 uros; Racsegnes : Djowele Spierkel 081 57 04 61 creeasbl@outlook.be

Les Cara-scoles (p. 16) rivnèt sol sinne

Divins « Pexhon d' avri » al sâle di 6900 Yon, Plaece Captinne Mostene, 17.

Li semdi 23 d' mæss a 8 e. al nute, li dimegne 24 a 3 e. di l' aperdinner, li vénrdi 29 et l' semdi 30 a 8 e. al nute.

Racsegnes : 0473 84 87 63 / 0476 71 06 12

Câbaret walon a pârt a Limerlé

Li dimegne 21 d' avri a 4 eures et dmey.

Adresse : « Voyaedje divins l' manaedje » [Pé-riple en la demeure], Limerlé (Gouvi). Racsegnes :

info@peripleenlademeure.com oudonbén epona53@hotmail.com

Sol Daegntoele waloncâzante

L' Aberteke

<http://aberteke.walon.org>

Videyo d' ene tchanson Willy Marchal; Rantoele 107; bénrade : scoles di Bive do bontins 2024.

Sol pådje e francès : 2 papîs so les noûmots e walon.

L' eciclopedeye Wikipedia

aveut 12.171 ârtikes (à 2 d' mæss 2024); <http://wa.wikipedia.org>.

Wiccionaire

<http://wa.wiktionary.org>

N' aveut 31.506 ârtikes à 2 d' mæss 2024, inte di zels, 26.743 fok pol walon. Li diferince, c' est des mots di ds ôtes lingaedjes, respplikés e walon.

Wikisourd

<https://wa.wikisource.org/>

Biblioteke di tecses e walon dins totes les ortografeyes : on boute so: « Tote ene veye » (Edmond Wartique) / « Li pan do Bon Diu » (Henri Simon).

DTW

Diccionaire di tot l' walon: <https://dtw.walon.org/>.

À 2 d' mæss 2024, gn av 35.354 intrêyes.

Berdelaedjes

<http://berdelaedje.walon.org/>

Les ridants « Dimande di mots » et « Rifondaedje » ont stî Bén recråxhîs dierinnmint.

Li waibe des rruwes walones

Pådje del Rantoele-gazete

<https://www.revues.be/li-rantoele>

Pays condruze et walon

Djâspinreye Fesbok foirt ovrante [active]

Li bijhe et l' solea

<https://atlas.limsi.fr/>

Noveas ponts walons : Lierneu, Fromlene et Dâvdisse 2 (mape del Beldjike), Landritchamp (mape del France), walon del Wisconsin (mape di l' Amerike bijhrece).

Muzêye do Pârlaedje

<https://www.museedelaparole.be/>

Ôtès hårdêyes so Wikinoveles

<https://wa.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Wikinoveles>

Racourti des imådjes di dvant

Dj' estans e 1815. Emile Colot, on Walon d' Lene (Åssôrt), ki s' aveut-st egadjî dins l' ârmêye francesse, si rtrouve Holandès après l' batreye di Brinne-l'-Alou [bataille de Waterloo]. I rwangne si novea payis, tot rpasant pa l' Iye Corsike [Corse]. Mins...

Did padrî les bouxhnisses, gnè rexhe
èn ome a tchvâ.

Gn' a on djonnea k' aspîte foû d' on trô, et s' sitamper
padvant li tchvâ.

21

... il î rtrouve ene djouguete [cantinière], Bizete, k' esteut avou lu e l' ârmêye. Cisse-ciale li hole por lu aler rvindjî s' pa, k' âreut stî dischindou pâ mayeur did la. Emile est so balance, mins al fén, s' î decide...

